

KERUEN

M.O. ÁÝEZOV
ATYNDAGÝ ÁDEBIET
JÁNE ÓNER
INSTITÝTYNYŇ

HABARSHYSY

M.O. AUEZOV INSTITUTE
OF LITERATURE AND ART

HERALD

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ
И ИСКУССТВА ИМЕНИ
М.О.АУЭЗОВА

ВЕСТНИК

№2, 75-ТОМ

2022

ISSN 2078-8134

**М.О.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ
ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ**

КЕРУЕН

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2005 жылы құрылған

**№2, 75-том
2022**

ISSN 2078-8134

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ И ИСКУССТВА
ИМ. М.О.АУЭЗОВА

КЕРУЕН

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

основан в 2005 году

№2, том 75
2022

ISSN 2078-8134

**M.O.AUEZOV INSTITUTE OF
LITERATURE AND ART**

KERUEN

SCIENTIFIC JOURNAL

founded in 2005

№2, 75 vol
2022

Ғылыми журнал

Ғылыми журнал 2005
жылдан бері шығады.

Құрылтайшысы және
баспагері:

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет
және өнер институты

Редакция мен баспагер
мекен жайы:

Заңды мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Шевченко к-сі, 28,
050010,

Нақты мекен-жайы: Қазақстан,
Алматы қ. Құрманғазы к-сі, 29,
2-қабат, 050010,

Тел. : +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

Электрондық пошта:
keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz .

ISSN 2078-8134

Жылына 4 рет жарық көреді.

Журнал 2005 жылғы
24 наурызда Қазақстан
Республикасының Мәдениет,
ақпарат және спорт
министрлігі, Ақпарат және
мұрағат комитетінде тіркелген.
Тіркеу куәлігі: 2005 жылғы 24
наурыздағы №5844-Ж.

«КЕРУЕН»

№2, 75-том, 2022

Бас редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Ісләмжанұлы,
филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА
корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институтының бас директоры
(Алматы, Қазақстан)

Бас редактордың орынбасарлары:

Ғылыми редактор:

ҚАЛИЕВА Альмира Қайыртайқызы, фило-
логия ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов
атындағы Әдебиет және өнер институты бас
директорының ғылым жөніндегі орынбасары
(Алматы, Қазақстан)

Жауапты редактор:

СҰЛТАН Ертай, PhD, М.О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институты бас директорының
орынбасары (Алматы, Қазақстан)

Научный журнал

Журнал издается с 2005
года.

Учредитель и издатель:

Институт литературы и
искусства
им. М.О. Ауэзова.

Адрес редакции и издателя:

Юридический адрес:
Казахстан, г. Алматы, ул.
Шевченко 28, 050010,
Фактический адрес: Казахстан,
г. Алматы, ул. Курмангазы 29,
2 этаж. 050010,
Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.
Email: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Выходит 4 раза в год

**Журнал зарегистрирован
24 марта 2005 года в
Комитете информации
и архивов Министерства
культуры, информации и
спорта**

Республики Казахстан.

**Свидетельство о регистрации:
24 марта 2005 г. №5844-Ж.**

«КЕРУЕН»

№2, том 75, 2022

Главный редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович,
доктор филологических наук, член-корреспон-
дент НАН РК, генеральный директор Института
литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы,
Казахстан)

Заместители главного редактора:

Научный редактор:

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат
филологических наук, заместитель по науке
генерального директора Института литературы
и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Ответственный редактор:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генераль-
ного директора Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Scientific journal

The journal has been
published
since 2005

Constitutor and publisher:

M.O. Auezov Institute of
Literature and Art

**Address of the editorial and
publishing office:**

28, Shevchenko str., Almaty,
050010, Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

E-mail: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Published 4 times a year

**The journal was registered
on March 24, 2005 in the
Committee of Information and
Archives of the Ministry of
Culture, Information and Sports
of the Republic of Kazakhstan.
Registration certificate: March
24, 2005 No. 5844-Zh.**

«KERUEN»

№2, 75 vol, 2022

Editor-in-Chief:

MATYZHANOV Kenzhekhan Islamzhanovich,
Doctor of Philology, Corresponding Member of
the National Academy of Sciences of the Republic
of Kazakhstan, Director General of the Institute of
Literature and Art named after MO Auezov (Almaty,
Kazakhstan)

Deputy Editors-in-Chiefs:

Scientific editor:

KALIEVA Almira Kairtayevna, Candidate of
Philological Sciences, Deputy Director General for
Science of the M.O. Auezov Institute of Literature and
Art (Almaty, Kazakhstan)

Editor-in-Chief:

SULTAN Yertay, PhD, Deputy Director General
of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art
(Almaty, Kazakhstan)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

БАС РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Исламжанұлы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СҰЛТАН Ермай, PhD, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫНЫҢ МҮШЕЛЕРІ:

ОМАРОВ Бауыржан Жұмаханұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Мүслімқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ахмет Байұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Өмірбекқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ филология факультетінің деканы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серік Нығметоллаұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМІРБОЛАТ Алуа Берікбайқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НҰРҒАЛИ Қадша Рүстембековна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің орыс филологиясы кафедрасы меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гүлжахан Жұмабердіқызы, филология ғылымдарының докторы, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

ҚАЛИЕВА Алмира Қайыртайқызы, филология ғылымдарының кандидаты, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының ғылым жөніндегі орынбасары (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

ҚЫДЫР Тәрілі Еділбайұы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШӘРІПОВА Диляра Сафарғалиқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Ақлима Қайырденқызы, өнертану кандидаты, доцент, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

ҚАЗТУҒАНОВА Айнұр Жасанбергенқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының жетекші ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТҰРМАҒАМБЕТОВА Бақыт, өнертану кандидаты, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің доценті (Атырау, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖҮНДІБАЕВА Арай Қанатияқызы, PhD, қауымдастырылған профессор, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық Білім Академиясының Қазақ тілі, Қазақ әдебиеті, Қазақстан тарихы зертханасының меңгерушісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гүлназ Рахымқызы, PhD, қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының оқытушысы (Алматы, Қазақстан)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:
БАГНО Всеволод Евгеньевич, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Санкт-Петербург, Ресей)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДІРБАЙ Гүлнар Турабекқызы, тарих ғылымдарының докторы, Колумбия университетінің профессоры (Нью-Йорк, АҚШ)
Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

СНАМОРРО Antonio Chicharro, ғылым докторы, философия және қолжазба факультетінің профессоры (Гранада, Испания) H = 2

КРАСОВСКАЯ Аксиния, филология ғылымдарының докторы, профессор, Бухарест Университеті (Бухарест, Румыния) H = 1

НИКОЛАС Мари, филология ғылымдарының докторы, профессор, Лихай Университеті (Пенсильвания, АҚШ) H = 1

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович, доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)
Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СУЛТАН Ертай, PhD, заместитель генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ОМАРОВ Бауыржан Жумаханович, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, советник Президента Республики Казахстан (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Муслимовна, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, главный научный сотрудник Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Омурбековна, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК, декан филологического факультета КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

НЕГИМОВ Серик Ныгметоллаевич, доктор филологических наук, профессор кафедры казахской литературы Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=search&authorlookup>

ТЕМИРБОЛАТ Алуа Берикбаевна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой казахской литературы и теории литературы КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

НУРГАЛИ Кадиша Рустембековна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русской филологии Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ОРДА Гульжанхан Жумабердыевна, доктор филологических наук, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат филологических наук, заместитель по науке генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=search&authorlookup>

КЫДЫР Торали Едилбай, кандидат филологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

ШАРИПОВА Дилра Сафаргалиевна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

ОМАРОВА Акlima Каурденовна, кандидат искусствоведения, доцент Казахской национальной консерватории имени Курмангазы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

КАЗТУГАНОВА Айнур Жасанбергеневна, кандидат искусствоведения, доцент, ведущий научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

ТУРМАГАМБЕТОВА Бахыт Жолдыбаевна, кандидат искусствоведения, музыковед, доцент кафедры музыки и искусства Атырау Университет им. Х.Досмухамедова (Атырау, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ЖУНДИБАЕВА Арай Канатиевна, PhD, ассоциированный профессор, заведующий лабораторией казахского языка, казахской литературы, истории Казахстана Национальной академии образования имени И. Алтынсарина Нур-Султан, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

ДАУТОВА Гульназ Рахимовна, PhD, преподаватель кафедры казахской литературы и теории литературы (Алматы, Казахстан)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

БАГНО Всеволод Евгеньевич, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент Российской академии наук (Санкт-Петербург, Россия)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

КЕНДИРБАЙ Гульнар Турабековна, доктор исторических наук, профессор Колумбийского университета (Нью-Йорк, США)

Ссылка на профиль: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

SHAMORRO Antonio Chicharro, доктор наук, профессор Гранадского университета, заведующий факультета философии и рукописи (Гранада, Испания) N = 2

КРАСОВСКАЯ Аксинья, доктор филологических наук, профессор, Бухарестский университет (Бухарест, Румыния) N = 1

НИКОЛАС Мари, доктор филологических наук, профессор, Университет Лихай (Пенсильвания, США) N = 1

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF:

MATYZZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich, Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General director of the M.O.Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216628445>

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SULTAN Yertay, Ph.D., Vice-general director of M.O.Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216705450>

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

OMAROV Bauyrzhan Zhumakhanovich, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, President's advisor of the Republic of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216859605>

BAZARBAYEVA Zeynep Muslimovna, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Chief Researcher of the Akhmet Baitursynov Institute of Linguistics (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195378100>

ZHOLDASBEKOVA Bayan Omirbekovna, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Dean of the Philological Faculty of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203201994>

NEGIMOV Serik Nygmetollayevich, Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature of L.Gumilev Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=NEGIMOV&st2=Serik&origin=searchauthorlookup>

TEMIRBOLAT Alua Berikbayevna, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Kazakh Literature and Literary Theory of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56148996000>

NURGALI Kadisha Rustembekovna, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Russian Philology L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55915843100>

ORDA Gulzhakhan Zhumaberdievna, Doctor of Philology, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192676955>

KALIYEVA Almira Kairtayevna, Candidate of Philological Sciences, Deputy Director General for Science of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213160949>

ANANYEVA Svetlana Viktorovna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of the M.O.Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=ANANYEVA&st2=Svetlana&origin=searchauthorlookup>

KYDYR Torali Edilbay, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216896393>

SHARIPOVA Dilyara Safargaliyeva, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher at the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192097133>

OMAROVA Aklima Kairdenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210747041>

KAZTUGANOVA Ainur Zhasanbergenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Leading Researcher of the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210749637>

TURMAGAMBETOVA Bakhyt Zholdybayevna, Candidate of Art History, Senior lecturer at the Department of Music and Art of H.Dosmukhamedov Atyrau University (Atyrau, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212550200>

ZHUNDIBAYEVA Arai Kanapiyevna, PhD, Associate Professor, Head of the Laboratory of the Kazakh language, Kazakh Literature, History of Kazakhstan of the I. Altynsarin National Academy of Education (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55912694100>

DAUTOVA Gulnaz Rakhimovna, PhD, Lecturer, Department of Kazakh Literature and Literary Theory (Almaty, Kazakhstan)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192094749>

INTERNATIONAL EDITORIAL COUNCIL:

BAGNO Vsevolod, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences (Saint Petersburg, Russia)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55788979100>

KENDIRBAY Gulnar Turabekovna, Doctor of Historical Sciences, Professor of Columbia University (New York, USA)
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=25226509300>

CHAMORRO Antonio Chicharro, Doctor of Sciences, Professor of Granada University, Head of the Faculty of Philosophy and Manuscript (Granada, Spain)
H = 2

KRASOVSKAYA Aksinia, Doctor of Philology, Professor, Bucharest University (Bucharest, Romania)
H = 1

NIKOLAS Mary, Doctor of Philology, Professor, Lehigh University (Pennsylvania, USA)
H = 1

МАЗМҰНЫ

Бас редактордың алғы сөзі.....14

Әдебиеттану

Әзібаева Б.У. «Қазақтың киіз үйі» заттық коды: генезисі мен семантикасы.....	17
Керим Ш., Жеменей И. Әбу Насыр Мұбашшир ат-Таразидің «Йадгар Зандан на айней жаһан» («Түрме естелігі немесе әлем айнасы») атты мәснәуі.....	33
Орда Г.Ж. Қазіргі қазақ балалар поэзиясындағы дәстүр ұласуы.....	48
Хамраев Ә.Т., Шагимолдина М.О. Тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ әдебиеті әзірбайжан тілінде.....	64
Кенбаева А.З., Пангереев А.Ш., Мамбетова Г.Ж. Қарақалпақтың «Ер Зийуар» эпосындағы топонимдерді зерттеу.....	72
Медеубек С. Ұлттық ойындардың әлеуметтік-психологиялық астары.....	82
Ханкей Е. «Абай жолы» роман-эпопеясының «Қайтқанда» тарауының текстологиясы (қолжазба мен жарияланымдары бойынша).....	93
Абилхамитқызы Р., Бегалиева Л.Б. Түркі әлеміндегі періштенің көркем бейнесі: кеше және бүгін.....	104
Қоштаева Г.Қ., Челик Я. Сиди Ахмедтің «Ташұкнама» дастаны түркі тілінде жазылған жәдігер.....	117
Ахметова А.М., Ахметова Г.М. Әлихан Жақсылық шығармашылығындағы адам мен әлем интерпретациясы.....	129
Кенжебекова Г.Ж., Сманов Б.Ө., Сөйлемез О. М. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясындағы Абайдың діни бейнесі.....	143
Искакова Г.Ж., Рыспаева Д.С., Ахметова Г.С. Фольклор мәтіндерін аударудағы теориялық және практикалық мәселелер.....	151
Болатова Г.Ж., Мұхаметқали А.А. Философиялық прозадағы интермәтіннің экспрессивтік қызметі (Б.Момышұлы «След птицы в небе» романының негізінде).....	166
Татиев Е.Е., Саркулова М.Ұ., Мухамедиева А.Б., Татиева М.Е. Қазақтың «Ұмай» мифтік әңгімесіне психоталдау.....	176
Салтақова Ж.Т., Қоспазарова Ә.К. Қазақ эпостарының шежірелік сипаты.....	184
Мұрсалимова Н.М., Сманова Е.А. Жетісу ақындар айтысының жиналу тарихы (қолжазбалар негізінде).....	193
Оралбек А. Халық ақыны Әбдіғали Сариевтің әдеби мұрасы.....	201
Мұрсал А. Ахметолла Қалиұлының «Арда алтай» романындағы психологизм.....	209
Жолдыбай О. Ойын-сауық ойындары: эволюция және заманауи көрініс.....	220
Абилдаева Қ.Н., Абишева Н.М., Тәжібәева Ш.А. Эрнест Хемингуэйдің «Шал мен теңіз» повесін оқыту.....	231

Мәдениеттану

Жанғужинова М.Е., Ербол А.Е., Құмарғалиева Н.Р. Сахналық костюм-креативті индустрия жағдайында сценографияның тәрбиелік құралы ретінде.....	241
Жумасеитова Г.Т., Мосиенко Д.М., Поваляшко Г.Н., Саитова Г.Ю. Қазақстандық балет өзін-өзі ұлттық анықтау ізденісінің ретроспективасында.....	259
Бекмағамбетова Ж.А., Бегалинова Г.А. Шығармашылық индустрия жағдайындағы Қазақстанның қазіргі кезеңіндегі музыкалық өнер.....	272
Қамзабекұлы О., Ахманов С.М., Рахымжанов Е.Т. Актердің қалыптасу жолындағы сахна тілінің маңызы.....	283
Әбікенов Ж.О., Енсейева В.Т. Пандемия жағдайының азаматтардың мәдениетіне әсері.....	294
Құрманбай Ұ.П., Ескендіров Н.Р. Қазақ театрындағы бүгінгі басқару үлгісі.....	308

СОДЕРЖАНИЕ

Обращение главного редактора.....15

ЛИТЕРАТУРАВЕДЕНИЕ

<i>Азибаева Б.У.</i> Предметный код культуры «Казахская юрта»: генезис и семантика.....	17
<i>Керим Ш., Жеменей И.</i> Маснави ученого-богослова Абу Насир Мубашшира ат-Тарази «Ядгар Зандан иа айней джахан» (Память о тюрьме или зеркало мира).....	33
<i>Орда Г.Ж.</i> Продолжение традиций в современной казахской детской поэзии.....	48
<i>Хамраев А.Т., Шагимолдина М.О.</i> Казахская литература эпохи независимости на азербайджанском языке.....	64
<i>Кенбаева А.З. Пангереев А.Ш. Мамбетова Г.Ж.</i> Изучение топонимов в каракалпакском героическом эпосе «Ер Зийуар».....	72
<i>Медеубек С.М.</i> Социально-психологические основы национальных игр.....	82
<i>Ханкей Е.</i> Текстология главы «Возвращение» романа-эпоса «Абай жолы» (по рукописи и публикациям).....	93
<i>Абилхамитқызы Р., Безалиева Л.Б.</i> Художественный образ ангела в тюркском мире: вчера и сегодня...104	
<i>Коштаева Г., Челик Я.</i> Эпос Сиди Ахмеда "Ташукнама", написанный на тюркском языке.....	117
<i>Ахметова А.М., Ахметова Г.М.</i> Интерпретация человека и мира в творчестве Алихана Жаксылыка..	129
<i>Кенжебекова Г.Ж., Сманов Б.У., Соилемез О.</i> Религиозный образ Абая в романе-эпопее М. Ауэзова "Путь Абая".....	143
<i>Искакова Г.Ж., Рыспаева Д.С., Ахметова Г.С.</i> Теоретические и практические проблемы перевода фольклорных текстов.....	151
<i>Болатова Г.Ж., Мұхаметқали А.А.</i> Экспрессивная функция интертекста в философской прозе (по роману «След птицы в небе» Б. Момышулы).....	166
<i>Татиев Е.Е., Саркулова М.У., Мухамедиева А.Б., Татиева М.Е.</i> Психоанализ казахского мифического рассказа «Умай».....	176
<i>Салтакова Ж.Т., Коспагарова А.К.</i> Генеологический характер казахского эпоса.....	184
<i>Мурсалимова Н.М., Сманова Е.А.</i> История сбора айтыс состязании акынов Жетысу (на основе материалов рукописей).....	193
<i>Оралбек А.</i> Литературное наследие народного поэта Абдигали Сариева.....	201
<i>Мурсал А., Танжарикова А.В.</i> Психологизм в романе Ахметолла Калнулы «Арда Алтай».....	209
<i>Жолдыбаев О.М.</i> Развлекательные игры: эволюция и современный взгляд.....	220
<i>Абилдаева К.Н., Абишева Н.М., Тажибаева Ш.А.</i> Изучение повести Эрнеста Хемингуэя «Старик и море».....	231

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

<i>Жангужина М.Е., Ербол А.Е., Кумаргалиева Н.Р.</i> Сценический костюм – как воспитательный инструмент сценографии в условиях креативной индустрии.....	241
<i>Жумасейтова Г.Т., Мосиенко Д.М., Поваляшко Г.Н., Саитова Г.Ю.</i> Казахстанский балет в ретроспективе поиска национальной самоидентификации.....	259
<i>Бекмагамбетова Ж.А., Бегалинова Г.А.</i> Музыкальное искусство на современном этапе Казахстана в условиях креативной индустрии.....	272
<i>Камзабекович О., Ахманов С.М., Рахымжанов Е.Т.</i> Значимость сценической речи в становлении актера.....	283
<i>Абикенов Ж.О., Енсеева В.Т.</i> Влияние пандемической ситуации на культуру граждан.....	294
<i>Курманбай У.П., Ескендиоров Н.Р.</i> Нынешняя модель управления в казахском театре.....	308

CONTENT

Editor-in-chief's address.....16

LITERARY STUDIES

<i>Azibayeva B.Y.</i> The subject code of the "Azakh yurt" culture: genesis and semantics.....	17
<i>Kerim Sh., Zhemenev I.</i> Masnavi of scholar-theologian Abu Nasir Mubashir at-Tarazi "Yadgar Zandan ia Aynei Jahan" (Memory of the Prison or the Mirror of the World).....	33
<i>Orda G.Zh.</i> Continuation of traditions in modern Kazakh children's poetry.....	48
<i>Khamraev A.T., Shagimoldina M.O.</i> Kazakh literature of the independence era in the azerbaijani language.....	64
<i>Kenbayeva A.Z., Pangereyev A.Sh., Mambetova G.Zh.</i> The study of place names in the karakalpak heroic epos "Yer ziyuar".....	72
<i>Medeubek S.M.</i> Socio-psychological background of national games.....	82
<i>Khankey Y.</i> Textology of the chapter "Return" of the epic novel "Abai Joli" (according to my manuscript and publication).....	93
<i>Abilkhamitkyzy R., Begaliev L.B.</i> The artistic image of an angel in the Turkic world: yesterday and today....	104
<i>Koshtayeva G., Çelik Y.</i> Sidi ahmed's epic "tashuknama" written in turkic language.....	117
<i>Akhmetova A.M., Akhmetova G.M.</i> Interpretation of Man and the World in the Creativity of Alikhan Zhaksylyk.....	129
<i>Kenzhebekova G.Zh., Smanov B.O., Soylemez O.</i> The religious image of Abai in the epic novel by M. Auezov "The way of Abai".....	143
<i>Iskakova G.Zh., Ryspaeva D.S., Akhmetova G.S.</i> Theoretical and practical problems of translation of folk texts.....	151
<i>Bolatova G.Zh., Mukhametkali A.A.</i> Expressive function of intertextuality in the philosophical prose (based on the novel «Sled ptici v nebe» by B.Momyshuly).....	166
<i>Tatiev E.E., Sarkulova M.U., Kenispaev Zh.K., Mukhamedieva A.B., Tatieva M.E.</i> Psychoanalysis of the kazakh mythical story «Umai».....	176
<i>Saltakova Zh.T., Kospagarova A.K.</i> Geneological character of the kazakh epos.....	184
<i>Mursalimova N.M., Smanova E.A.</i> History of the aitys collection by Zhetysu akyns (based on the manuscript).....	193
<i>Oralbek A.</i> The literary heritage of the folk poet Abdigali Sariyev.....	201
<i>Mursal A., Tanzharykhova A.B.</i> Psychologism in Akhmetoll Kaliula's novel "Arda Altai".....	209
<i>Zholdybaev O.M.</i> Entertainment games: evolution and modern look.....	220
<i>Abildayeva K., Abisheva N., Tazhibaeva Sh.</i> Study of Ernest Hemingway's novel "The Old Man and the Sea".....	231

CULTURAL STUDIES

<i>Zhanguzhinova M.Ye., Yerbol A.Ye., Kumargaliev N.R.</i> Stage costume - as an educational tool of scenography in the conditions of the creative industry.....	241
<i>Zhumaseitova G.T., Mosienko D.M., Povalyashko G.N., Saitova G.Y.</i> Kazakh ballet in the retrospective of the search for national identity.....	259
<i>Bekmagambetova Zh.A., Begalinova G.A.</i> Musical art at the present stage of Kazakhstan the conditions of the creative industry.....	272
<i>Khamzabekuly O., Akhmanov S.M., Rakhymzhanov E.T.</i> The role of stage language in the development of an actor.....	283
<i>Abikenov Zh.O., Yenseyeva V.T.</i> The impact of the pandemic on the culture of citizens.....	294
<i>Kurmanbay U.P., Eskendirov N.R.</i> The current management model in the kazakh theater.....	308

FTAMP 17.07.29

<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2022.2-08>

Абилхамитқызы Р.*¹, Бегалиева Л.Б.²

Алматы менеджмент университеті

Алматы, Қазақстан

E-mail: risgul555@mail.ru, begalievna@mail.ru

ORCID: 0000-0002-6424-4587, 0000-0001-5666-0778

ТҮРКІ ӘЛЕМІНДЕГІ ПЕРІШТЕНІҢ КӨРКЕМ БЕЙНЕСІ: КЕШЕ ЖӘНЕ БҮГІН

Аңдатпа. Періште – түркі халқына ортақ мифологиялық кейіпкер. Ислам діні етек жайып, Алланы ұлықтаумен қатар, оның періштелері де халық ұғымына еніп, қоса дәріптелді. Құранда берілген төрт үлкен періштенің қызметтері мен міндеттері және оларға деген халықтың көзқарасы мен түсінігі ғасырлар бойында жазылған шығармаларда сөз болып, жақсылық пен адалдықтың, тазалық пен пәктіктің синонимдеріне айналды. Мақалада түркі халықтарындағы періште жайындағы ортақ діни аңыздар, ертегілер, мифологиялық хикаялар мен қазақ поэзиясында қолданылуы нысанға алынды. Әрбір ертегі мен жырдың басында миф жатыр, яғни бүгінгі ертегі мен жырды байыптап қарап, белгілі бір заңдылықтарға сүйеніп, ежелгі озарттық түсініктерді сұрыптап, бөліп шығаруға болады.

«Жәбірейіл», «Әзірейіл», «Мүңкір-Нәңкір» періштелердің есімін дастандар мен мифтік аңыздардан кездестіреміз. Пайғамбарлар мен Алланың арасына елші болған, Құран Кәрімді көктен жерге түсірген – періштелер. Құран Кәрімдегі «періште» сипатымен фольклор мен әдебиеттегі періштенің өзіндік сипаты мен ерекшелігін мақалада атап өттік. Атап айтсақ, Құран Кәрімнің аяттарында мұсылмандар періштелерге имандай сеніп, оларға күмән келтіріп, қарсы келмеуі керек. Оларды Алла Тағаланың бұйырығын орындаушылар деп қарауы тиіс. Бірақ ислам дінінің таралып, сіңісіп кеткеннен кейінгі шыққан фольклорлық шығармаларда Әзірейіл періштінің бейнесін халық жағымсыз, өлім әкелуші бейнеде жаза бастады. Яғни, халық өзінің ұғымына, өмір сүру салтына қарай қабылдап ынғайлаған. Періштелерді сұлу әйел мен жаңа туған пәк нәрестелерге де теңеп жырлау, түркі поэзиясында белең алды.

Түркі халықтарының әдебиетінде ортақ кейіпкерлер, ұқсас және қайталанған сюжеттік желілер, мифтік аңыздар, фольклорлық жанрлардың көптігі баршамызға мәлім. Ислам дүниесіне ортақ «періште» ұғымының, періштелердің діни дастандар мен түркі халықтарының әдебиеттеріндегі берілу сипатының ерекшелігі мен ұқсастығы, адамдардың түсінігіндегі «періште» бейнесінің әдебиеттегі көрінісін зерттеу – маңызды тақырыптардың бірі. Сол сияқты мифологиядан фольклорға, фольклордан әдебиетке көшкен, көптеген ертегілер мен аңыздар, дастандардың мотивтік желісіне айналаған «періште» ұғымының дамуы, даму барысында түркі халықтарының әрбіреуіне тән жеке мінез және сипат ерекшеліктерін иеленуі, оларды салыстыра отырып зерттеуді қажет ететін тақырып. Мақалада мүмкіндігінше, Әзірейілдің өзгерген нұсқасы Эсерел, Есерел, Есерелё, Есерелё; сиқырға қатты берілген халыққа көмек беру үшін Құдайың жерге түсірген періштелері Харут пен Марут; сұрақтар сұрайтын періштелер Мәңкүр-Нүңкір және Исрафил періштелер туралы көркем шығармаларда бейнеленуін атап өттік.

Түркі халықтарына ортақ періште мифтік кейіпкердің көркем бейнесі – өміршең тақырып. Сондықтан олардың болмысын ұғыну, мәнісін түсіну біздер үшін аса маңызды. Түркі халықтарының мифологиясына ортақ кейіпкерлерді әңгімелеу – күрделі де қызықты мәселе. Мұндай зертеулер көп жылдық ізденістер нәтижесінде ғана туады. Алдағы уақытта түркі халықтарының мифологиясындағы ортақ кейіпкерлер туралы зерртеулерімізді жалғастырамыз.

Кілт сөздер: періште, мифологиялық бейне, діни жаратылыс, түркі мифологиясы, діни-мифологиялық бейне, жағымды рух, жағымсыз рух.

Кіріспе. Сан ғасырлық тарихы бар түркі мифологиясы – кешегі құрамдас ру-тайпалардың ғалам, өмір, адам, жан туралы алғашқы түсініктері мен ежелгі танымдар жүйесі. Миф – ежелгі адамдардың дүниетану, жаратылыстану туралы көзқарасы, ақиқат танымы. Ертедегі таным-түсінік бүгінгі күнге дейінгі әдебиетімізге етене араласып, желі тартып келеді. Әр халықтың өзіндік мифтік танымы бар десек те, олар бір-бірімен жымдасып, ұқсас белгілерімен қатар, өзара байланыс та бар. Біз сол түркі халықтарына ортақ мифологиялық кейіпкер періште бейнесін сөз етеміз. Періштелер Алланың бұйрығымен адам кейіпіне ене алады. Періштелердің Құраннан алынған ерекше сипаттары мынадай: олардың қанаттары бар; ғажайып жаратылыстар; Алланың айтқанына қарсы шықпайды; жыныссыз жаратылыстар; олардың нәпсілік қажеттіліктері жоқ; өте әдемі жаратылыстар және олар бір-біріне ұқсамайды. Періштелер Алланың айтқанына қарсы шықпайды. Алланың бұйрығына қарсы шыққан періштенің шайтанға айналғаны жайлы діни хикаялар бар. Мифологияда жұмақтан жерге түскен періштелердің атауы кездеседі. Олардың көбі қара күштің бейнесі ретінде, адамдарға жамандық жасаушы, адамдарды тура жолдан тайдырушыларға айналған. Жұмақтан жерге түскен періштелер Еуропа әдебиетінде «Angels of darkness», «Fallen angels» деп аталады. Олардың саны екі жүзге жетеді. Түркі халықтары мифологиясында жазаланып, жұмақтан жерге түскен періштелердің басында Ібіліс тұрады. Ібіліс періште сипатынан толығымен айырылып, жеке діни-мифологиялық бейне ретінде көрініс табады. Орта Азия халықтары әдебиетінде, оның ішінде, түркі әлемінде Еуропа әдебиетімен салыстырғанда, «зұлымдық періштелері» деген ұғым жоқ. Бұл ұғымдардың барлығы біздің талдауымызға негіз болып, түркі дүниесіне ортақ зерттеулердің бірі болып саналады.

Материалдар мен әдістері. Зерттеуіміздің нысаны ретінде түркі халықтарына ортақ періште бейнесі алынды. Ислам дінін қабылдаған түркі халықтарының мифологиясына құрандағы мифтік бейнелер санаға сіңіп, біртіндеп фольклор мен әдебиеттерінен де сипат ала бастады. Бұл туралы белгілі шығыстанушы және түрколог ғалымдардың пікірлерін басшылыққа алдық. Діни атаулар біртіндеп мифологияға ауысып, ислам мифологиясы деген атау пайда болды. Түрік ғалымы А.Я. Ожак: «Мифологиялық мәдениет. Ислам мифологиясы: Исламның негізгі сенімдері» мақаласында: «Ислам мифологиясы – тарихи уақыт ішінде діни әңгіме, атаулардың мифологиялық-діни сенімдерге ауысып, бұл терминге қосылуы» (Ожак, 2009: 69), – дей келе, исламнан мифологияға енген сенімдер мен бейнелердің халық тұрмысына (фольклор) қалай орныққанын зерттеуді алдына мақсат етіп қояды. Ғалым аталған мақаласында исламнан мифологияға енген немесе ислам мифологиясы негізін бірнеше басты тақырыптар құрайды деп: «дүние мен адамның жаратылуы, жұмақ пен тозақ, өлгеннен кейінгі өмір, пайғамбар жайлы әңгімелер, жын, шайтан, періште, ақырзаман, т.б.» (Ожак, 2009: 70) атап көрсетеді. Осылайша, ислам дінін ұстанатын халықтар (түркі халықтары) фольклорына, әдебиетіне құран іліміндегі діни жаратылыс иелері біртіндеп енгені жинау, жүйелеу, сипаттау әдістері арқылы айқындалды. Діни сенімдер негізінде халықтар өмір сүру дәстүріне қарай жаңа кейіпкерлер мен мифтік әңгімелер зерттеу материалының сипатына қарай деректерді өңдеу барысында қазақ және түркі халықтары тіліндегі материалдар салыстыра талдау тәсілдері арқылы сараланды.

Зерттеу нәтижесі. Ислам дінімен қатар келген діни-мифологиялық кейіпкер періште жайында түрік мифологы З.Авшар «Meleklerin küllerinden» атты зерттеуінде: «Періштелер – өте сұлу және әдемі жаратылыстар. Көне діни мифологияда адам-періштелердің бейнелері болған. Адам-періштелер – адамға көмектесу үшін жәннаттан жерге түскен періштелер» (Авшар, 2006: 46), – дей келе, түрколог періштелердің мынадай түрлерін атап көрсетеді:

Амбриел – адамдардың азаттығын қорғайтын періште;

Ашриел – өлген адамдардың рухын тәндерінен айыратын періште;

Варакул – өлімге жақын қалған әйелдермен бірге болу үшін жәннаттан түскен періште;

Варкиел – жарық періштесі;

Қара күш періштелері – жәннаттан жерге түскен періштелер;

Боел – дүниенің төрт бұрышының кілтін сақтайтын періште;

Джалдкудры – қуаныш, бақыт періштесі. Олардың он екі қанаты бар. Аспанға ұшып, күнге жақындап қалғанда ән айтуды ұнататын періште;

Кабниел – адамдардың ойланбай ақымық іс жасауын тоқтататын періште;

Дина – дүние жаралғанда адамдарға жетпіс түрлі тіл үйреткен періште;

Джибрил – сенім періштесі;

Дума – Мысырдағы үнсіздік періштесі;

Эхрес – ашудың алдын алуға дұға ететін періште (Авшар, 2006: 64).

Ал түрік ғалымы Дениз Каракурт: «Түнкүр – түрік және алтай халық нанымдарында періште деген мағынаны білдіреді. Құдайдың қасиетті елшісі барын білдіреді. Ол нұрдан жаратылған. Олардың әрқайсысының жеке міндеті бар, мысалы, ислам дінінде екі періште Мүңкір мен Нәкір адам өлгеннен кейін қабірде бірінші сұрақ-жауап алады. Мүңкір мен Нәкір жылдам және адасу мағыналарын береді. Ал көне моңғол және ескі алтай тілінде хабарлау, шақыру деген мағыналарды білдіреді.

Юмчу – періште. Олар – нұрдан жаратылған, Аллаға қызмет ететін періштелер. Олар өздеріне берілген бұйрықтарды орындайды. Анадолыда Юмчу «тапсырма беру» немесе «жұмыс жасауға бұйрық беру» дегенді білдіреді. «Жұмсақ» сөзі қызмет көрсету дегенді білдіреді. Юм/Йом қасиетті ұғымымен де байланысты.

Кепе – чуваштар нанымдарында Құдайдың ең маңызды көмекшісі атанған періште. Оған жер іші мен жер астын басқару міндеті жүктелген. Оның Пүлехсе және Пыхампар атты екі көмекшісі бар. Әрбір дұға Кепеге, содан кейін Құдайға жетеді. (Пүлехсе – елші, дүниені сүйіншілейді. Құдайға жалбарынады. Пыхампар адамдарды, жан-жануарларды, қасқырларды, туған балаларды күзетеді. Яғни, барлық тіршілік иелеріне жауапты.)

Періште – періште, пері, жақсы рух сияқты мағыналары бар. Чуваштардың айтуынша, ол – Құдайдың құлы, жас қыз немесе ақ көйлек киген ақ шашты әйел. Кейде оның қанаттары болады. Олар үйдегі ошақтың айналасында болады. Тоқыма тоқиды деген сенім бар. Оған арнайы орамал ілінеді, оны ешкім қолданбайды, орамал жуылып тұрады. Періште басы – Кепе – деген періште» (Каракурт, 2011: 547-548), - деген түрлерін атап көрсетеді.

Бұл атаулар діни кітаптарда кездеспейді. Құран Кәрімдегі періште, жың, шайтан діни бейнелер табиғаттан тыс күштілігі мен ерекше жаратылыстарымен миф-

тік кейіпкерлер қатарына да еніп, кейбірі жаңа атауға да ие болды. Мәселен, татар мифологиясындағы Эсрел өлім періштесі адамдардың жанын алып, Өзірейілдің қызметін атқарды. Эсрел – Есрел, Есрелё, Есреллё, Өзірейілдің өзгерген нұсқасы. Бірақ ол екі періштенің арасында айырмашылықтар бар. Эсрел адамдар мен жануарлар арасынан өзінің құрбандығын таңдап алып, оны барынша қинап өлтіреді. Құрбандығын ол Құдайдың бұйрығымен емес, оған құрбан шалмағандардың ішінен өзі таңдайды. Эсрелзираттарда өмір сүреді. Ежелгі сенім бойынша, зираттағы орындар (көр) – Эсрелдің жері. Сондықтан өлген адамның туыстары көр қазғанда, Эсрелге сыйлық беріп, зираттан жер сұрап алады. Кейінгі әдебиетте Эсрелдің бейнесі өзгерген. Ол өте үлкен, денесі толған жүн кейпінде келеді. Оның қолында пышақ болады, адамдарды пышақпен бауыздап өлтіреді. Жаңа жерде пайда болған зиратқа бірінші жерленген адам өлім аруағына айналады. Егер ол өз өмірінде мейрімді болса, адамдардың жанын қинамай алады. Керісінше, жаман адам болса, адамдарды қинап өлтіреді. Чуваштарда адамдардың өзінің жанын алуға келген Эсрелді алдағандары жайлы ертегі, хикаялар көп. Өлімі келген адамдардың Өзірейілді алдағаны жайлы жазылған әңгіме-ертегілеріне желісі жағынан өте ұқсас. Эсрелге адамдар құрбандық әкеліп отырған. Құрбандық ретінде қара түсті қой әкелінген. Оны Эсрелдің үңгіріне немесе орманға апарып тастайды екен.

Әдебиетте, мифологияда, фольклорда ең көп кездесетіні – өлім періштесі. Түркі халықтарында өлім періштесі ретінде Өзірейілден басқа да мифологиялық бейнелер аталады. Мәселен, түркітанушы В.И. Вербицкий сөздігінде «Ұмай ананы» да өлім періштесі деп көрсетеді: «Умай енезі, Умай енчесі, Умай ічезі – жағымды аруақ – нәрестелерді қорғаушы; өлім періштесі, адамның жанын алатын періште» (Вербицкий, 1982: 101). Л.П. Потапов 1972 жылғы «Түркологиялық жинақта» түркі тектес халықтарда «Қара Ұмай» ұғымының болғанын және адамдар оны сәбилердің жанын алған «өлім періштесі» деп атағанын жазады.

Өзірейіл періште Хадистерде «Мәләк-ул Мәут» (Өлім періштесі) делінеді. Өзірейіл періштенің міндеті – ажалы келген адамдардың жанын алу. Аьалмыш періштенің алты немесе одан көп жүзі бар деп саналады. «Кубас» дастанында оның алты жүзі бар болса, Ибраһим пайғамбардың Өзірейілден кәпірлерді және мұміндерді қандай жүзбен алатынын сұрағаны жайлы хадистер де бар. Өзірейілді жан алғыш періште болғандықтан ертегі, аңызда, жалпы әдебиетте көбінесе жағымсыз кейіпкер етіп бейнелейді.

Адамзат баласына жақсылық жасаушы періштелердің бірі – Микаил. Ол – жаңбыр жаудырып, ырыс әкелуші, жердің көктеп, табиғаттың сақталуына жауап беруші періште. Микаилдың аты діни дастандарда кездеседі. Атап айтсақ, «Бабалар сөзі» жинағының оныншы томында Микаилдың аты аталған ескі хикая жазылған. Хикая бойынша яхудилер Мұхаммед Пайғамбардан бес тақырыпта сұрақ қояды. Егер сұрақтарына дұрыс жауап берсе, оның артынан еретіндерін айтады. Пайғамбар олардың алғашқы төрт сұрағына дұрыс жауап береді. Сонда олар одан пайғамбарлық әкелген періштені атауын сұрайды. Мұхаммед пайғамбар оның Жәбірейіл екенін айтады. Яхудейлер оның тек соғыс, азап әкелетін періште дейді. Сөйтіп яхудилер Мұхаммед пайғамбарға ермей қалған деген аңыздар бар.

Е. Раушанов лирикасында кездесетін періште – Ысырафыл – жел иесі... періште Жебірейіл – хабарлаушы, Ананың Періштесі бар, Мынаның Сайтаны бар, Менің кімім бар? (Раушанов, 2005: 151) – деген өлең тармақтарынан Исрафил және Жәбірейіл періштелерінің атын кездестіреміз. Мұндағы Жәбірейіл Яхуди және христиан әдебиеттерінде «Gabreil» деп аталады. «Күшті адам» мағынасында «geber» және «Тәңір» мағынасына келген «el» сөздерінің бірігу арқылы жасалған. Жәбірейіл – Алланың оң жағында тұратын ең басты періштелердің бірі. Жәбірейіл – періште түркі дүниесіне ортақ аңыз, хикаяларда Алладан пайғамбарға хабар әкелуші. Хадистерде Жәбірейіл алты жүз қанаты жер мен көк арасын жалғайтындай үлкен періште болғаны айтылады.

Ақын шығармасында кездесетін Исрафил – қиямет күні келгенде сүр үрлейтін періште. Исрафилдің де қанаттары көп болған. Абу Саид аль-Худридің жазған хадистерінде қарағанда қиямет күні жетіп, Исрафил періште сүр үрлегенде оның оң жағында Жәбірейіл, сол жағында Микаил періште болады. Басқа да хадистерде Мұхаммед пайғамбардың Исрафилдің құрайыш тайпасымен болған Бәдір шайқасына қатысқан ұлы періште болғаны жазылады. Дегенмен, әдебиетте бұл періштенің аты көп айтылмайды. Ақырзаман жайлы жазылған кей шығармалардан ғана кездестіреміз. Кабул Ахбар хадистерінде Исрафилдің төрт қанаты бар: екі қанатымен ұшады, екі қанатымен қонады. Бір қанаты иығында орналасқан. Оң қанатында тағдыр қаламы бар. Құдайдан адам тағдырына қатысты әмір келген кезде, Исрафил сол қаламымен жазады. Қалған періштелер оны Исрафилден біледі. Бір қанаты батысқа, екіншісі шығысқа жетеді. Тағы бір қанатымен Аллаға қарай алмай жүзін жасырады екен. Екі аяғы жеті қат жердің астына жетеді. Екі көзінің ортасында бір қағаз бар. Алладан келген әмірлерді сол қағазға жазады. Алланың әмірі Исрафилден Микаилге жеткізіледі.

Қара жерге қонаққа келген едім,

Періштелер шақырса, *көкке кетем* (Раушанов, 2005: 35) – деп, жырлаған Есенғали ақын Раушанов аспан мен жер арасына періште болып келгенін айтады.

«Ғалам да ғалам ғаламнан ай» өлеңінде:

Ғалам да ғалам ғаламнан ай,

Аспанды ғана көрем де,

Құлдық деймін ғаділдігіңе, жан Аллам-ай,

Періштелер мен құстар жүрген соң төбемде (Раушанов, 2005: 145).

Өлең жолдарында: «Періштелер жүреді ұшып аспанда» [9, 16], Періштелер мен құстар жүрген соң төбемде (Раушанов, 2005: 145);– деп келетін тармақтары бар. Кейде ақын поэзиясында құстар мен періштелер егіз ұғымда қолданылады.

Е.Раушанов поэзиясында: «Періште» сайтанға ұқсап көрінеді, «Пайғамбар» жата алмайды «дара қонып» (Раушанов, 2005: 35); Періштең едім кекілді (Раушанов, 2005: 54); Оянам ылғи ...түс көріп тәтті, «Айгөлек» ойнап періштелермен (Раушанов, 2005: 57); Періште көрсем бал қылық... «Періште кетті, Ойбай, тұр, аттан, қуалық» (Раушанов, 2005: 151) – деп, періште-саятан, бал қылықты періште, періштемен ойнау, періште-құс тіркестері арқылы көрінген төбеге қонбайтын асқар шыңға ғана ұя салып, биікке самғаған қыран қанатты поэзияны елестетеді.

Құс бейнесіндегі періштелердің түркі мифологиясына тікелей қатысы бар. Мәселен, қораз бейнесіндегі періштені атауға болады. Оның аяғы жерде, басы жеті қат көкте. Қанаттарының үлкендігі соншалық біреуі батысқа, екіншісі шығысқа жетеді. Қораз кейпіндегі періште таңғы намаз уақыты келгенде, қанаттарын қағып, дауыс береді. Аңыз бойынша жердегі қораздар таң ата оның дауысын естіп, адамдарды намазға оятады.

Тағы бір аңыз желісі бойынша, Қораз бейнесіндегі періштенің мыңжылдықтар бойы адамдарды намаз уақытына оятатын қызметі тоқтаған кезде ақырзаман болады деген сенім бар. Қораз періштесін Жәбірейілмен де байланыстырады. Ертеде қораздар таңғы намаз уақытында Жәбірейіл періштенің дауысынан оянған. Оның атына қоразды құрбандыққа шалған.

Татар мифологиясында періште жағымды рух деп аталады. Олар биік таулы, ағып жатқан бұлағы бар, табиғаты әдемі (жұмақ іспетті) жерлерде өмір сүреді. Жағымды рухтар тек таза үйлерге ғана келеді, үй иелерінің тілектерін орындайды. «Көп басты періште бейнесі мифологиядағы төбекөз дәу бейнесіне ұқсас. Олар адам үйреніскен қалыптан тыс ерекшеліктері болғаны үшін бірден есінде қалып, назар аудартады. Миф бойынша көп басты періште – Құдайдың құдыретін көрсетуші. Бұл періштенің басының саны әртүрлі беріледі. Ең көп кездесетін саны – жетпіс мың. Оның жетпіс мың басы, әр басында жетпіс мың жүзі, әр жүзінде жетпіс мың аузы, әр аузында жетпіс мың тілі бар. Әр басында жетпіс мың бөлік шашы, әр шашының арасында мың-мындап маржан бар. Періште Адам атаның жаратылысынан мың жыл бұрын жаратылған. Көп басты періштеге ұқсас немесе сол періштенің басқаша сипатталуында жетпіс мың қанатты періште бар. Жетпіс мың қанатының әр біреуінде жетпіс мың басы бар. Әр басында жүз мың жүз, әр жүзінде жетпіс мың ауыз, әр аузында жетпіс мың тіл бар. Періште бір сілкенсе, жетпіс мыңға жаңа періште жаралады» (Насыри, 1977: 105). Жетпіс мың саны Микаил періштеге байланысты да айтылады». Микаилдың жетпіс мың қызметші перішесі бар. Жерге түскен әр жаңбыр тамшысы мен қарды олар орнына түсіреді. Сондықтан халық сенімінде аспаннан жаңбыр жау-са, нұр жауап жағыр деп қуанады.

Түркі дүниесіне ортақ мифтік желілердің бірі – Харут пен Марут періштелер. Харут пен Маруттың аты сүрелерде кездеседі. Олар – сиқырға қатты берілген халыққа көмек беру үшін Құдайың жерге түсірген періштелері. Бірақ күнә жасап, Алланың қаһарына ұшырайды. Бұл сюжет дамып, кей хикаяларда өзгеріп, мифологияға сіңіп кеткен. М.В. Пиотровский «Мифологиялық сөздігінде» бұл хикаялар жайлы: «Ислам дініндегі халықтарда тараған хикая желісі бойынша Харут пен Марут сұлу әйелдің айтқанына қарсы шыға алмай, күнә істеген. Құдай олардың қанаттарын алған. «Аспанға қайта алмайтын екі періште Вавилондағы жер асты зынданында жаза шегіп жатыр» (Насыри, 1977: 193) – деген мифтік хикаят бар.

Ескі түркілердің мифологиясында «қорғаушы рух» бейнелері бар. Олар адамдарды түрлі бәлелерден қорғайды деп сенген. Кейін бұл рухтар «қорғаушы періштелер» сеніміне ауысқан. Ислам діні орныққаннан кейін, адамдарды бір сәт тастамай, оның алды-артынан жүретін, жын-шайтандардан қорғайтын періштелер «қорғаушы рух» сенімін алмастырған. Бұл жайлы Абдулкадир Инан «Ескі түркі діні» атты кіта-

бында жазды. Фольклорлық шығармаларда, діни дастандар мен хикаяларда көрініс тапты. Сонымен қатар кешегі мен бүгінгі поэзиядан орын алып келеді. Адамның жақсылығын және жамандығын хатта жазатын періштелердің міндеті – адамның жасаған әрбір жақсылығы мен жамандығын Алла әмір еткенше жазып отыру. Мысалы, түркі халықтарының барлығына ортақ «Жұмжұма» дастанында бұл жайлы:

«Періштелер хатқа жазып қойған екен,

Аллаға ісім мағлұм болған екен.

Сол күнәмді алдыға алып келді,

Өз өзіңнен ұялған жаман екен» (Рабғузи, 2008: 360) – деп беріледі.

Періштелердің біреуі адамның сол иығында, екіншісі оң иығында отырып, жақсылық пен жамандығын тізіп отырады. Бұл сенім ислам дінін ұстанатын халықтар арасында көп айтылады.

Адамның өліп, рухы көкке ұшқаннан кейін одан пайғамбары, діні, Құдайы жайлы сұрақтар сұрайтын періштелер – Мәңкүр-Нүңкір. Олар адамның қабірінде сұрақ қояды.

«Жұмжұма» дастанында:

«Жұмжұма, азап көрдің өлгеннен соң,

Ел жұртың жиылып көмкеген соң.

Қабірінде не жауап бере салдың,

Мәңкүр, Нүңкір періште келгенен соң» (Рабғузи, 2008: 360).

Түркі халықтарына фольклорындағы ортақ жәдігерлерде сүйенсек, адам денесі жерленгенде, оған көк және қара түсті екі періште келеді, олар адамға сұрақтар қояды. (Бабалар сөзі, 2011: 132). Түркі әлеміне ортақ ұстаз Қожа Ахмет Яссауи жырларында:

«Мәңкір, Нүңкір «Раббың кім?» деп сұраққа алғай,

Е, сорлылар, сонда халің нешік болғай?» (Яссауи, 1993: 68), – деген жолдарды кездестіреміз. Жыраулар поэзиясында:

«Кім қалар өлшеулі өмір толған күні,

Кім жолдас көрде жалғыз қалған күн.

Білгіш деп қызыл тілім сонда айтармын,

Сайрасаң Мәңкір-Нәңкір сұраған күн» (Бабалар сөзі, 2015: 347).

Періштелер адамдарды түрлі бәледен қорғайды деген сенім бар. Оларды кейде таң және түн періштелері деп те атайды. Бұған мысал ретінде баталардан үзінділер келтіруге болады:

Төрт түлік малға жарытсын.

Алғаныңмен қоса қартайсын!

Төрт түлік малыңа берсін,

Ата-бабаңа тие берсін!

Әуелі бір Құдай жарылқасын,

Екінші, Мұхаммед пайғамбарың жарылқасын!

Үшінші, төрт мұхаррип періште жарылқасын,

Төртінші, төрт шарияр жарылқасын!

Бесінші, Қараман қатибин періште жарылқасын,

Алтыншы, Хазірет Біләл палуан ата жарылқасын! (Бабалар сөзі, 2004: 275).

Кешегі ел ауызындағы аңыздардан желі жыр жолдары күні бүгінге дейін өз маңызын жойған жоқ. «Уақыт өткен сайын рәсімдер мен ғұрыптарды түсіндіру де қоғамдық өмірде болып жатқан секуляризация үрдісі мен мәдениеттер типінің түрленуіне байланысты өзгеріп отырады. Бір кездері көне наным-сенімдердің (магияның) тәжірибедегі көрінісі болған «рәсім» ұғымын қазір қоғамдық әрекеттің ғұрыптық сипатымен байланыстыратын болдық, мәселен, отпен аластау, беташар, жар-жар, тұсау кесер, өлім жөнелту жоралғылары т.б. бүгінгі қоғамдағы рәсімдердің де құрамдас белгілеріне айналды. Рәсім ойынмен бірге өріле отырып, отбасылық және әлеуметтік қарым-қатынастың: азаматтық ғұрыптардың, әдептің, салтдәстүрлердің ресми арнасына ауысады» (Матыжанов, 2021: 21), – деп ғалым К.С. Матыжанов атап көрсеткендей, мифологиядағы періштенің де қолданылу аясы кеңейді.

Түркі халықтары әдебиетінде үлкен төрт періштеден басқа аты аталатын міндетті қызметі бар періштелер бар.

Періштелердің нәпсілік қажеттіліктері жоқ. Олар ұйықтамайды, шаршамайды, Құдайға құлшылық етеді. Бұл жөнінде Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлының «Ібіліс шайтан хикаясында» жырланады:

Адамның періштеден ғылымы асты,

Нұр құйып Хақ Тағала ділін ашты.

«Фасаужүді уәли адам» аят келіп,

Сәждеге көп періште қойды басты (Көпейұлы, 2005: 151) – деп, періште мен малғұн арасындағы хикая баяндалады.

М. Жұмабаевтың «Гүлсімге» өлеңінде:

Жұмақтағы кәусәр судан,

Бетіндегі алтын будан,

Періштелердің жырынан,

Бұлағының сылдырынан,

Жапырағының сылдырынан,

Тәңірінің дәл өз нұрынан,

Алмас қана періште еді,

Мекені оның ғарышта еді (Жұмабаев, 2013: 91), – деп, Тәңірдің нұрынан жаралған сұлу қыздың бейнесін береді. Періштелер – жыныссыз жаратылыс. Періштелердің үйлену, ұрпақ тарату қажеттіліктері жоқ және олар еркек не әйел болып бөлінбейді. Әдебиеттегі әйелді періштеге теңеу, қыз баланың пәктігін, сұлулығын, жібектей мінезін суреттеуден туады. «Жүсіп-Зылиха» дастанындағы Жүсіпті көрген әйелдер оның сұлулығынан көз ала-алмай саусақтарын турап алғандары жазылады. Періштелер әдемі болғандықтан, сұлу адамдар періштеге теңеледі.

Түркі әлемі фольклорында періште бейнесі діни дастан, хикаялардан бастап, фольклордағы шағын жанрлар мақал-мәтелдер, бесік жырлары, тиым сөздер мен баталарда да кездеседі. Бұл періште ұғымының халық түсінігінде қаншалықта терең орныққанын көрсетеді. Мысалы:

Шырағым, мырзалығыңа,

Момындығыңа халқың бақсын,

Аллаға қылығың жақсын!

Таңда махшардың күнінде

Алдыңнан бұлақ ақсын.

Періштелер маңдайыңнан сипап,

Жаурыныңнан қақсын! (Бабалар сөзі, 2013: 277) – деген бата үлгілері бар.

Магиялық фольклорда періштеге байланысты: «Басты жуғанда маңдайыңнан баста. «Жақсылықтың бәрі адамның маңдайына жазсын, маңдайына бере гөр» деп періште тәңірден тілейді» – деген де ырымдар бар.

Періштелер Алланың бұйрығымен адам немесе жануар кейпіне ене алады.

Киік түркі халықтарының барлығында дерлік қасиетті аңдардың санатында. «Періште киікке айналады» деген сенім киіктің қасиетті аң саналуына себепші болды. Жәбірейіл періштенің Мәриям анаға адам кейіпінде келуі – бұған дәлел. Дін соғыстары болған кезде періштелер адам кейпіне еніп, көмекке келетіндері жайында жазылған дастандар бар. Зерттеушілер «The Image of «Defender-Hero» in historical Eposes. (On the materials of the Kazakh Epics)» атты мақалада көне эпикалық дастандарда жорыққа шыққанда батырлар мифтік бейнеге де ене алатындығын атап көрсетеді (Дауытова, 2017: 222). Хадистерде адамдардың періштелерді кейде адамзат кейпінде көргендері жазылады. Періштелер кейде пайғамбарларға ғана шын сипатымен көрінеді.

Түркі халықтарының мифологиясына ортақ кейіпкерлер жайында зерттеу – қызықты әрі күрделі іс. Ірі жинақтаулар көп жылдық ізденістер нәтижесінде ғана туады. Сондықтан алдағы уақытта түркі дүниесіне кең тараған ортақ сюжетке құрылған және ұқсас кейіпкерлер туралы зерттеулер жалғастығын табады деп сенеміз.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, түркі әлемінің мифологиясына ортақ «періште» ұғымы, періштелердің діни дастандар мен түркі халықтарында берілу сипаты мен ерекшелігі, адамдар сеніміндегі періштенің әдебиеттегі көрінісін сөз еттік. Сол сияқты мифологиядан фольклорға, фольклордан әдебиетке келген, көптеген мифтік хикаялар мен аңыздар, фольклорлық шығармалардағы бейнесі, поэзиядағы көрінісі сынды мәселелер сөз болды. Періштенің адам сенімінде алатын орнын ғылыми зерттеулерге сүйене отырып, бейнесін ашуға тырыстық.

Ислам дінімен қатар келген періште бейнесі күні бүгінге дейін адам санасынан алшақтаған емес. Кешегі түркі мифологиясынан желі тартқан періште туралы сенімдердің адамзат өмірінен алатын орны кеңейіп келеді. Оны мақаланың негізгі бөлігінде берілген шығармалар мен адамдар арасындағы түсініктерден байқауға болады.

Ерекше жаратылыс иесі атанған періштенің қазіргі әдебиетіміз бен адам санасынан алатын орны айрықша екендігін атап өткіміз келеді. Түркі халықтарының әдебиетінде ортақ кейіпкерлер, ұқсас және қайталанған сюжеттік желілер, мифтік аңыздар, фольклорлық шығармалардың көптігі баршамызға мәлім. Ислам дүниесіне ортақ періштелердің діни дастандар мен түркі әлеміне ортақ бейнесі, оның ерекшелігі мен ұқсастығы, адамдардың түсінігіндегі періштенің әдебиеттегі көрінісін зерттеу аса маңызды. Сол сияқты мифологиядан фольклорға, фольклордан әдебиетке көшкен, көптеген ертегілер мен аңыздар, дастандардың мотивтік желісіне айналаған «періште» ұғымының дамуы, түркі халықтарында сан алуан жеке мінез бен айрықша

ерекшеліктерді иеленуі оларды салыстыра отырып, зерттеуді қажет етеді. Мақалада мүмкіндігінше, Өзірейілдің өзгерген нұсқасы Эсрел, Есрел, Есрелё, Есреллё; сиқырға қатты берілген халыққа көмек беру үшін Құдайың жерге түсірген періштелері Харут пен Марут; сұрақтар сұрайтын періштелер Мәңкүр-Нүңкір және Исафил періштелер туралы көркем шығармаларда бейнеленуін атап өттік.

Періште жайындағы зерттеулер алдағы уақытта жалғасын табады.

Абилхамитқызы Р.*¹, Бегалиева Л.Б.²

Алматы менеджмент университет

Алматы, Қазақстан

E-mail: risgul555@mail.ru, begalievna@mail.ru

ORCID: 0000-0002-6424-4587, 0000-0001-5666-0778

Художественный образ ангела в тюркском мире: вчера и сегодня

Аннотация. Ангел – общемифологический персонаж тюркского народа. Кроме того, что ислам распространялся и инаугурировал Аллаха, его ангелы также проникли в народное понятие и прославились. Служения и обязанности четырех великих ангелов, которые были даны в Коране, а также отношение и понимание народа к ним были выражены в произведениях, написанных на протяжении веков, и стали синонимами добра и верности, чистоты и целомудрия. В статье выбраны объектом общие религиозные легенды, сказки, мифологические истории об ангелах у тюркских народов и использование их в казахской поэзии. В начале каждой сказки и сказания лежит миф, т.е. сегодняшнюю сказку и сказания можно рассматривать серьезно, опираясь на определенные закономерности, перебирая и выделяя древние опе-режающие понятия.

Имена ангелов «Габриэль», «Азраил», «Мункар-Накир» мы встречаем в эпосах и мифических легендах. Были апостолами между Пророками и Аллахом, спустили Коран с небес на Землю – ангелы. Мы выделили в статье своеобразие и характер ангела в фольклоре и литературе посредством «ангельского» характера в Коране Карима. В частности, в аятах Корана мусульмане должны верить в ангелов, не сомневаться в них и не возражать им. Они должны рассматриваться как исполнители повеления Всевышнего. Но в фольклорных произведениях, вышедших после распространения и формирования ислама, образ ангела Өзірейіл стал записываться народом в неприятном, приносящем смерть образе. То есть народ воспринимал исходя из своего понятия, образа жизни. В тюркской поэзии описывались ангелы в сравнении с красивой женщиной и ангелочком-новорожденным ребенком.

Общеизвестно, что в литературе тюркских народов много общих персонажей, схожих и повторяющихся сюжетных линий, мифических легенд, фольклорных жанров. Одной из важных тем является изучение общего с исламским миром понятия «ангел», характер и сходство ангельских религиозных эпосов в передаче в литературе тюркских народов, отражение в литературе образа «ангела» в понимании людей. Именно развитие понятия «ангел», перешедшего из мифологии в фольклор, из фольклора в литературу, превратившегося в мотивную сеть многочисленных сказок и легенд, эпосов, в процессе развития приобретение индивидуальных черт характера и описания, присущие каждому из тюркских народов, тема, требующая сопоставительного изучения. В статье, насколько это возможно, отметили измененную версию Өзірейіл на Эсрел, Есрел, Есрелё, Есреллё; также отметили, что ангелы Харут и Марут, которые Бог спустил на землю, чтобы помочь народу, который так сильно наделен магией; отображение в художественных произведениях задающих много вопросов ангелов Мункар-Накир и Исафил.

Художественный образ мифического героя-Ангела, общий для тюркских народов - жизнеспособная тема. Поэтому для нас важно понимать их сущность, значение. Рассказывание общих для мифологии тюркских народов персонажей - сложная и увлекательная задача. Такие исследования рождаются только в результате многолетних поисков. В дальнейшем мы продолжим наши исследования об общих персонажах в мифологии тюркских народов.

Ключевые слова: ангел, мифологический образ, религиозное существо, тюркская мифология, религиозно-мифологический образ, положительный дух, отрицательный дух.

Abilkhamitkyzy R.*¹, Begalievna L.B.²

Almaty Management University

Almaty, Kazakhstan

E-mail: risgul555@mail.ru, begalievna@mail.ru

ORCID: 0000-0002-6424-4587, 0000-0001-5666-0778

The artistic image of an angel in the Turkic world: yesterday and today

Abstract. The angel is a mythological character common to the Turkic peoples. Along with the spread of Islam and the glorification of God, its angels also became popular and praised. The duties and responsibilities of the four great angels given in the Qur'an, as well as people's views and understanding of them, have been mentioned in the works written over the centuries and have become synonymous with kindness and honesty, purity and chastity. The article focuses on the use of everyday religious legends, fairy tales, and mythological stories about an angel in Turkic peoples and Kazakh poetry. There is a myth at the beginning of every fairy tale and song, that is, today's fairy tales and songs can be carefully considered, based on certain rules, sorting and separating the ancient ideas about greed.

The names of the angels «Gabriel», «Azrael», and «Munkir-Nankir» are found in epics and myths. Angels were messengers between the prophets and Allah, who sent down the Koran from heaven to earth. In this article we mentioned the nature and characteristics of the angel in folklore and literature with the character of «angel» in the Holy Qur'an. Specifically, in the ayats of the Holy Qur'an, Muslims should believe in angels as much as they believe and not question them. They are to be regarded as executors of the command of the Most High. However, in the folklore that arose after the spread and assimilation of Islam, the image of the angel Azariel began to be portrayed in a negative, deadly way. In other words, people adapted to their understanding and way of life. The singing of angels in the image of a beautiful woman and a newborn child is commonplace in Turkic poetry.

It is well known that the literature of Turkic peoples has many common characters, similar and recurring plot lines, mythical legends, and folklore genres. One of the important topics is the study of the concept of «angel» common with the Islamic world, the nature and similarity of angelic religious epics in the transmission in the literature of Turkic peoples, the reflection of the image of «angel» in the understanding of people in literature. It is the development of the concept of «angel» that moved from mythology to folklore, from folklore to literature, turned into a motive network of numerous fairy tales and legends, epics, in the process of development the acquisition of individual character traits and descriptions inherent in each of the Turkic peoples, a topic requiring a comparative study. The article, as far as possible, noted the changed version of Əzireil into Esrel, Esrel, Esrelë, Esrelë; also noted the angels Harut and Marut, which God brought down to earth to help the people who are so strongly endowed with magic; the display in fiction of the angels Mänkyr-Nykir and Israfil asking many questions.

The artistic image of the mythic hero-Angel, common to the Turkic peoples, is a viable subject. Therefore, it is important for us to understand their essence and meaning. The presentation of the characters common to the mythology of Turkic peoples is a complex and fascinating task.

Such research is born only as a result of many years of research. In the future, we will continue our research on the common characters in the mythology of Turkic peoples.

Key words: angel, mythological image, religious being, Turkic mythology, religious-mythological image, positive spirit, negative spirit.

Информация об авторах:

Абилхамитқызы Рысгуль, кандидат филологических наук, и.о. ассоциированного профессора Алматы менеджмент университет. risgul555@mail.ru, Scopus ID: 57196195841, ORCID: 0000-0002-6424-4587.

Бегалиева Ляззат Бегалиевна, кандидат филологических наук, доцент Алматы менеджмент университет. begalievna@mail.ru, ORCID: 0000-0001-5666-0778

Әдебиеттер:

- Авшар З. Періштелердің күлінен. – Стамбул: Алпер, 2006. – 476 б.
- Әдеби жәдігерлер. Насируддин Бурхануддин Рабғузи. Пайғамбарлар қиссасы. – Алматы: Таймас, 2008. – 847 б.
- Бабалар сөзі: Жүз томдық. Т.78: Қазақ мифтері – Астана: Фолиант, 2011. – 448 б.
- Бабалар сөзі: Жүз томдық. Т.93: Магиялық фольклор. – Астана: Фолиант, 2013.– 432 б.
- Бабалар сөзі: Жүз томдық. Т.10: Діни дастандар. – Астана: Фолиант, 2004.– 360 б.
- Вербицкий В.И. Тандамалы шығармалары. – Санкт-Петербург: Ленинград мемлекеттік университеті. 1982. – 412 б.
- Дауытова Г. Әзібаева Б., Аймұханбет Ж. Сәрекенова Қ., Абилхамитқызы Р. (2017). Тарихи эпостардағы «қаһарман-батыр» бейнесі. (Қазақ эпостары бойынша), // Халықаралық ғылыми және зерттеу журналы, Флоренция, – Италия: Понте.10.17. Vol. 73, No.
- Жұмабаев М. Шығармалары, I том, – Алматы: Жазушы, 2013, – 376 б.
- Иассауи Қ. А. Диуани Хикмет. – Алматы: Мұраттас, 1993. – 262 б.
- Каракурт Д. Мифология энциклопедиялық сөздігі. [Электрондық ресурс]. Қол жеткізу режимі: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/34/Turk_Soylence_Sozlugu.pdf (қаралған күні: 10.01.2022) (түрік тілінде)
- Көпейұлы М. Ж. Шығармалары. – Павлодар: ЭКО, 2005. – 396 б.
- Матыжанов К.С. Ойын мен рәсім (ритуал) - адамзат қоғамының аса маңызды әлеуметтік қарым-қатынас құралы. // Керуен, 2021. – №3 (72). [Электрондық ресурс]. Қол жеткізу режимі: [file:///C:/Users/Aser/Downloads/8-31-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Aser/Downloads/8-31-PB%20(2).pdf) (қаралған күні: 10.02.2022).
- Насыри К. Татар фольклоры: Ертегілер. – Қазан: Татар кітап, 1977. – 256 с.
- Ожак А. И. Исламның негізгі сенімдерінің қалыптасуы. // Мифологиялық мәдениет: Ислам мифологиясы. – Анкара: Хаджеттепе университеті, 2009.
- Раушанов Е. Періштелер мен құстар. – Алматы: Көркем, 2005. – 264 б.

Литературы:

- Авшар З. (2006). Из пепла ангелов. – Стамбул: Алпер. - 476 с. (На турецком языке)
- Литературные реликвии. Насируддин Бурхануддин Рабғузи. Киссас пророков. - Алматы: Таймас, 2008. - 847 с. (на казахском языке)
- Слово предков: в 100 томах. Т. 78: Казахские мифы-Астана: Фолиант, 2011. - 448 с. (на казахском языке)
- Слово предков: в 100 томах. Т. 93: Магический фольклор. - Астана: Фолиант, 2013. - 432 с. (на казахском языке)
- Слово предков: в 100 томах. Т. 10: Религиозные саги. - Астана: Фолиант, 2004. - 360 С. (на казахском языке)
- Вербицкий В. И. Избранные труды. - Санкт-Петербург: Издательство Ленинградского государственного университета, 1982. - 412 с. (на русском языке)
- Даутова Г. Азибаева Б., Аймұханбет Ж. Сәрекенова К., Абилхамитқызы Р. (2017). Образ «героя-богатыря» в исторических эпосах. (По казахским эпосам), // Международный научный и исследовательский журнал, Флоренция, –Италия: Понте.10.17. Vol. 73, No. (на английском языке)
- Жумабаев М. Сочинения, том I, – Алматы: Жазушы, 2013, – 376 с. (на казахском языке)
- Яссауи К. А. Дивани Хикмет. – Алматы: Мұраттас, 1993. - 262 с. (на казахском языке)
- Каракурт Д. Энциклопедический словарь мифологии. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/34/Turk_Soylence_Sozlugu.pdf (дата рассмотрения: 10.01.2022) (на турецком языке)
- Копеев М. Ж. Сочинения. – Павлодар: ЭКО, 2005. - 396 с. (на казахском языке)
- Матыжанов К. С. Игры и ритуалы - важнейшие средства социального взаимодействия в человеческом обществе. // Керуен, 2021. – №3 (72). [Электронный ресурс]. Режим доступа: [file:///C:/Users/Aser/Downloads/8-31-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Aser/Downloads/8-31-PB%20(2).pdf) (дата рассмотрения: 10.02.2022) (на казахском языке)

Насыри К. Татарский фольклор: Сказки. – Казань: Татарское книжное издательство, 1977. - 256 с. (на русском языке)

Оджак А. И. Формирование основных верований ислама. // Мифологическая культура: Исламская мифология. – Анкара: Университет Хаджеттепе, 2009. (на турецком языке)

Раушанов Е. Ангелы и птицы. – Алматы: Көркем, 2005. - 264 с. (на казахском языке)

References:

Avshar Z. (2006). From the ashes of angels. – Istanbul: Alper. - 476 p. (In Turkish)

Literary relics. (2008). Nasiruddin Burhanuddin Rabguzi. Kissas of the prophets. – Almaty: Taimas. - 847 p. (in Kazakh)

The word of ancestors: in 100 volumes. (2011). Vol. 78: Kazakh myths. – Astana: Foliant. - 448 p. (in Kazakh)

The word of ancestors: in 100 volumes. (2013). Vol. 93: Magical folklore. – Astana: Foliant. - 432 p. (in Kazakh)

The Word of the Ancestors: in 100 volumes. (2004). Vol. 10: Religious Sagas. – Astana: Foliant. - 360 p. (in Kazakh)

Verbitsky V. I. (1982). Selected works. - St. Petersburg: Publishing House of Leningrad State University. - 412 p. (in Russian)

Dautova G. Azibayeva B., Aimukhanbet Zh. Sarekenova K., Abilhamitkyzy R. (2017). The image of the «hero-hero» in historical epics. (According to Kazakh epics), // International Scientific and Research Journal, Florence, – Italy: Ponte.10.17. Vol. 73, No. (in English)

Zhumabaev M. (2013). Essays, volume I, – Almaty: Zhazushy. - 376 p. (in Kazakh)

Yassawi K. A. (1993). Divani Hikmet. – Almaty: Murattas. - 262 p. (in Kazakh)

Karakurt D. (2011). Encyclopedic Dictionary of Mythology. [Electronic resource]. Access mode: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/34/Turk_Soylence_Sozlugu.pdf (review date: 10.01.2022) (in Turkish)

Kopeev M. J. (2005). Essays. – Pavlodar: ECO. - 396 p. (in Kazakh)

Matyzhanov K. S. (2021). Games and rituals are the most important means of social interaction in human society. // Keruen, 2021. – №3 (72). keruenjournal/kz. Retrieved from file: [file:///C:/Users/Aser/Downloads/8-31-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Aser/Downloads/8-31-PB%20(2).pdf) [in Kazakh].

(date of consideration: 10.02.2022) (in Kazakh)

Nasyri K. (1977). Tatar folklore: Fairy tales. – Kazan: Tatar Book Publishing House. - 256 p. (in Russian)

Odzhak A.I. (2009). Formation of the basic beliefs of Islam. // Mythological culture: Islamic mythology. – Ankara: Hacettepe University. (in Turkish)

Raushanov E. (2005). Angels and birds. – Almaty: Korkem. - 264 p. (in Kazakh)

Журнал 24.03.2005 жылы
Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінде тіркелген.
Бұқаралық ақпарат құралын есепке қою туралы куәлік N 5844-Ж.

Журнал зарегистрирован 24.03.2005 года
в Комитете информации и архива Министерства культуры,
информации и спорта Республики Казахстан.
Свидетельство №5844-Ж по регистрации средства массовой информации

The journal was registered on March 24, 2005
in the Information and Archives Committee of the Ministry of Culture,
Information and Sports of the Republic of Kazakhstan.
Certificate No. 5844-Ж for registration of mass media

Дизайн және беттеу: **Ж. Рахметова**

Басуға 23.06.2022 ж. қол қойылды.
Көлемі 70x100½. Офсеттік басылым.
19,81 баспа табақ. Таралымы 500 дана.